

ORTA TOROSLAR VE MAKEDONYA YÖRÜKLERİ HALK İNANÇLARI KARŞILAŞTIRMASI-I

Dr. Yaşar Kaya KALAFAT

GİRİŞ

1993 yılında Antalya'da yapılan Tahtacılar Sempozyumu'ndan dönerken 1994 yılında Yörükler konusunun ele alınacağını öğrendiğimizden hareketle ilgili literatürü tesbite başlamıştım. Zira Tahtacılarla ilgili verdiğimiz "Halk İnançlarında Hususiyetle Tahtacılar Ayna" isimli tebliğimizde kitap, makale, direkt veya dolaylı demeden bulabildiğimiz kaynak künyesini zikretmeğe çalıştık. Bu gayretimiz hala sürmektedir. Yörükler içinde aynı şeyi yapmayı tasarlıyorduk. Amacımız, alanlarla ilgili olup kültürel künye arşivi oluşturmaktır.⁽¹⁾ Tebliğ konusu olarak da Antalya yöresi Yörüklerinden bir kültür kodu veya motifi seçip halk inançlarımız genelinde karşılaştırması cihetine gitmeyi düşünüyordum.

Ancak 17-24 Eylül 1993 tarihleri arasında Makedonya Yörükleri'ni kısmen de olsa inceleme fırsatını bulunca, karşılaştırmayı Makedonya Yörükleri ile Antalya Yörükleri arasında yapmayı tercih ettim. Tesbitini yapabildiğim Makedonya Yörükleri halk inançlarına dair bilgi fişlerine çıkarabildiğim Makedonya Yörükleri ile ilgili yazılı kaynakları da ekledim.⁽²⁾ Böylece bu alanda çalışma yapacak diğer meslektaşlar için bir adım atmış oldum.

Tebliğime; her iki kesimin Yörüklerindeki halk inançlarının karşılaştırmasına geçmeden Makedon Türklüğüne dair çok kısa bilgi verip bu sosyal ulusal ve dinî yapı içerisinde Yörüklerin genel durumuna dair çok kısa açıklama yapmak istiyorum. Bu arada takip ettiğim metodolojiyi aldığım Prof. O. Yıldırım,⁽³⁾ Fevomoloji öğrenmeye çalıştığım Prof. Dr.

Ş. Kuzgun'a⁽⁴⁾ ve Makedonya'da bilgi derlemede yardımını esirgemeyen Avni Evgüllü'ye⁽⁵⁾ teşekkür ediyorum.

Ali Rıza Yalgın (Yalman) Yörükleri de inceleyen çok kıymetli eserinde, "Aladağ Yörükleri misafiri hat safhada sever ve ikram izzaz da bulunurlar."⁽⁶⁾ demektedir. Ben de Makedonya Yörükleri için aynı şeyleri söyleyebilirim.

Makedonya'da müslüman halk, Türkler ve Arnavutlardan oluşuyor. Türkler; Türkmen, Torbes (Türkbaş) Yörük, Cenkeri (Türkçe konuşan müslüman çingeneler)den oluşuyor. Tarikatlar itibariyle, Melamilik, Halvetilik ve Bektaşilik var. Melamilik ve Halvetilik, Türkmen ve Yörükler arasında yaygındır. Yörükler arasında daha ziyade Bektaşilik yaygın ve bölgeye göçlerle taşınmıştır. Melami inançlı Yörük Türkleri, merkez Ustrumca, Valodova, Doyvcan (Doyman), Rodoviç, Koçama, İstip, Köprülü, Üsküp, Vinisa'da yaşamaktadır. Manastır Pertepe, Reşne de çok az Yörük vardır. Kanatlar'da, 100, Budaklar'da 30, Musa Obası köyünde 3 Bektaşî Yörük Türk hanesi vardır.

Doğu Makedonya'da Melamilik, Yörük Türkleri arasında taraftar bulmuş iken şeyhlerinin dinî bilgisinin ve tarikat özelliklerine dair malumatlarının pek fazla olmadığı ifade edilmektedir. Şeyhliği "evladiye" olarak ele alıp yürütmektedirler. Göçler ve ihmal bu yapının oluşmasına yol açmıştır. Halvetilik de Yörükler arasında taraftar bulabilmiştir.

Sofiler (Sofi fer) köyü kırk haneli iken bunlardan bir hane Yörük, diğerleri ulah (kara koçan) dir. Ulahlar Ortadoks-

tur. Makedon Yönetimi Türkleri ya gayri müslümlerin çoğunlukta olduğu köylere serpiştirmiş veya Türk köylerine gayri müslüm halkı iskân ederek Türkleri azınlık durumuna düşürmüştür.

Makedonya da Yörük Türkleri, Arnavut ve Çenkeri'ler gibi hayvancılık ve tarımla uğraşmaktadırlar. İçlerinde kireç çıkarıp kullanıma hazır hale getirenler de vardır. Tarım kooperatifleri çok azdır. Bunlar da Makedonyalı diğer müslümanlar gibi Almanya, İsviçre ve Norveç'e göç ediyorlar. Makedonya'da kalan Yörükler 70-80 yıldır yerleşik hayata geçmişlerdir. Yörüklerde çok çocuk sahibi olma daha yaygındır. 1950 göçünden sonra boşalan Yörük köyleri şimdilerde yeniden toparlanmaya çalışıyor. En büyük Yörük köyü Rudoves'e bağlı Konça köyü olup 120 hanelidir. Yörük Türklerinde tek kadınla evlilik vardır. 18-20 yaşlarında evleniliyor. Yörüklerde yakın evlilik olmadığı için başlık parasının yanısıra gelin adayı bulmak da zor oluyor.

Evvelce gelin adayını ailenin büyükleri bulurken şimdilerde gençlerin kendileri karar veriyor ve mali durumu iyi olanlar ayrı ev açıyorlar. Kan davası Makedonya'daki diğer Türk boylarında olduğu gibi Yörüklerde de yoktur.

METİN

Yörük halk inançlarını her zaman yaptığımız gibi; doğum (doğum evveli, doğum sonrası), evlilik (evlilik öncesi, evlilik esnası, evlilik sonrası), ölüm (ölüm öncesi, ölüm esnası, ölüm sonrası) sıralamasına göre inceleyip, bazı ilave bilgiler de vereceğiz. Sıralamamızda bazen tali kaymalar oldu. Doğumdan bahsedilirken bir yatırı zikretmek ve münasebetle de kutsal dağların izahını yaptık. Bazen evlilik muhtelif safhaları bir bütün oluşturduğu için bir yörenin bitirilişinden sonra diğer yöreye geçilmesi için bir yörenin bitirilişinden sonra diğer yöreye geçilmesi gerekti. Ayrıca Türk Mitolojisinin ana kaynaklarına da kullanılan dipnotlar yeterli bulunduğundan fazla girilmedi.

Bulgar Dağı Yörükleri Torosların sivrilmiş tepelerini kutsal saymışlar ve hepsine birer dede adı vermişlerdir.⁽⁷⁾ Güzelyurt Yörükleri dağ tepelerinde bulunan Baba'lara yapılan ziyaretlerde dilekte bulunarak çaput bağlanır. Dileği olan çaputu çözer kurban keser⁽⁸⁾. Yatırlara çaput bağlanmasında Anadolu'nun birçok yerinde ratlamır.

Bulgar Dağında en büyük dede, Bulgar Bozoğlan Dedesi'dir. Türbesi dağın en yüksek tepesindedir. Bozoğlan Dede, Köy Dedesi, Yüglük Dede, efsaneye göre üç kardeşirler. Yüglük Dede yatırı olmayan yüksek bir tepededir. Bozdoğan Dede Tepesi ziyaretine çocuk istemi ile gidilir. Yatır, Bozdoğan Mağarasının içerisinde.⁽⁹⁾

Güzelyurt Yörükleri albastıdan korunmak için Şeyh Abdurrahmanzadele-
rin evindeki bir "Ardıç Direği"ni ziyaret ederler. Direğin etrafında kadınlar mevlüt okuyarak dilekte bulunurlar.⁽¹⁰⁾

Makedonya Konça Köyü Yörükleri her yıl 3-5 Mayıs'ta toplandıkları Cumalı yakınlarındaki bir türbe ile Poçuvalı'daki bir türbeye gitmektedirler. Buralara adak adamır ve türbe kapısının çevresi ve eşığı öpülür. Pencelerinin de mirlerine niyet için bez bağlanır. Cumalı'daki Müslüman olmayan çevre halkı da gelip adak adamaktadır.⁽¹¹⁾

Makedonya Türklerinin halk inançlarını incelerken onların muhakkak Yörük oldukları tesbitini yapabilmek her zaman kolay olmamaktadır. Toplumsal yapının dinler itibariyle heterojenliği, materyalist bir dokunun sinmiş olması ve göçler Türk boylarını fazla net görmeyi engellemektedir.

Ayrıca fenomoloji yaparken Makedonya'ya İslamiyetten evvel gelmiş Türkler gerçeği ve İslamiyetten evvelki Türk inanç sistemi olan Gök Tanrı dinine dair bilgi vermiş olmamız gerekir. Biz bu ihtiyacı açıklama yaparak değil de ilgili kaynaklara atıf yaparak karşılamaya çalışacağız.

Bulgar Dağı Yörükleri'nde "Gerdek namazı"nda gelin ve damat Allah'dan

çokça "erkekevat" vermesini dilerler. (12)

Makedonya'nın Kanatlar Köyü'nde gelinin ileride erkek çocuğu olması için yatağına erkek çocuk yatırılır ve çocuğun yatakta yuvarlanması sağlanır bu çocuğa para ve hediye verilir. (13)

Bulgar Dağı Yörükleri'nde Nefse (lohusa)ya çeşitli hediyeler gelir. Ocak başında doğan çocuk çok sıtaralı (şanslı) sayılır. Davar başında doğan çocuk kutlu sayılır. Yabanda doğan çocuğun yiğit olacağına inanılır. Erkek çocuk çok gözde sayılır "Er obanın alafi (alevi) kız ein közüdür" denir. (14)

Üskübün içerisinde evvelce çocukları yaşamayan hanımlar, erkek çocuğa kız, kız çocuğa da erkek elbisesi giydirebilirler. (15)

Aladağ Yörüklerinde çocuğu salınacağına asılan nazarlıkta; bir baş soğan veya sarmısak, birkaç gök boncuk, bir parça beyaz bez, bir küçük gözgü (ayna), bir adet çuvaldız iğnesi, bir iki parça adi kurşun, bir parça kırmızı bez olmak üzere yedi çeşit şey asılır. Kırmızı, al anasını; beyaz, uğuru; ayna, günlüğü; çuvaldız, kuvveti; soğan, bereketi; boncuk, gözdeliği; kurşun, cesareti temsil eder. (16)

Güveyyurt Yörükleri'nde çok ağlayan çocukların ağzına babasının terliğinin tersi ile vurulur. (17)

Güveyyurt Yörükleri'nde çocukları öksürükten korumak için boyunlarına "Öksürük taşı" asılır. Gülek Yaylasında "Öksürük deliği" diye bilinen bir kavuktan geçirilir. (18)

Kolye olarak taşına ve oyuğundan geçirilen taşların koruyucu ve yardımcı olacak gücü Anadolu ve Makedonya'da da görülmektedir. Taşın Türk Mitolojisi'ndeki fonksiyonu da bilinmektedir.

Güveyyurt Yörükleri'nde nazardan başı ağrıyan kişinin başının etrafında tuz veya ekmeğe gezdirilir ateşe atılır. (19) Bu uygulama ateşe atılan tuz ve ekmeğe ocak iyisine verilen bir sacıdır. Tuz ekmeğe hakkı Türk halk inançlarında önemli yer vardır.

Makedonya Kırcaeva'da nazar olmuş çocuğu tedavisi için Köylü Baba, Adır (Hıdır) Baba, Bektaşî Tekkelerine götürülür, Homayel yaptırılır. Nazarın giderilmesi için kurşun dökülür. (20) Kurşun dökme Anadolu Yörükleri'nde de sık görülürdü.

NOTLAR:

1. Tefvîk Hacıhamdioğlu Alanya Folkloru I (1982) II (1983) III (1985) IV (1987) Manavgat; Ali Rıza Yalman (Yalgın) Cenup-ta Türkmenler Oymakları, C.I.II. Ankara, 1993; Cemaatler, İstanbul, 1979, Prof. Dr. Mehmet Eröz, Yörükler İstanbul, 1991 Faruk SÜMER, Yörükler, İstanbul 1993.
2. Dr. Yaşar KALAFAT, Makedonya Türkleri (Türkmenler Torbeşler/ Türkbaşlar, Çenkeriler ve Yörükler, Arasında Yaşayan Halk İnançları, İstanbul, 1994
3. Yaşar KALAFAT, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1990.
4. Yaşar KALAFAT Kuzey Azerbaycan Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Dini İzleri, Kayseri 1994, (Gayri Matbuu)
5. Yaşar KALAFAT, Makedonya Türkleri İstanbul, 1994.
6. Ali Rıza Yalgın (Yalman), a.g.e. c.II sh. 117.
7. Ali Rıza Yalgın, a.g.e.c.I. sh. 283.
8. a.g.e.c.II. sh. 520
9. a.g.e.c.I. sh. 285
10. a.g.e.c.II sh. 510
11. Yaşar KALAFAT, Makedonya Türkleri, sh. 18-19.
12. Ali Rıza YALGIN, a.g.e. c.I. sh. 276.
13. Yaşar KALAFAT Makedonya Türkleri; sh. 20.
14. Ali Rıza YALGIN a.g.e I. Sh. 264.
15. Yaşar KALAFAT Makedonya Türkleri sh. 20.
16. Ali Rıza YALGIN a.g.e. c. II. sh. 122.
17. Ali Rıza YALGIN a.g.e. sh. 510.
18. Ali Rıza YALGIN, a.g.e. c.II. sh. 511.
19. Ali Rıza YALGIN, c. II. sh. 510.
20. Yaşar KALAFAT, Makedonya Türkleri sh. 33.